

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-10-9>

УДК 378 .043.2-056.2

Людмила Миколаївна Ніколенко
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8708-3117>
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна
l.nikolenko1@gmail.com

ІНКЛЮЗІЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ФІЛОСОФСЬКО-СУСПІЛЬНИЙ ВИМІР

У науковій статті аналізується проблема імплементації інклюзії в галузі вищої освіти різних розвинених країн. Зроблено огляд основних міжнародних декларативних і правових документів, які складають основу упровадження принципів інклюзії загалом у суспільстві та конкретно в освітній галузі. Прослідковано зв'язок змін у суспільній свідомості і діяльності закладів вищої освіти відповідних країн щодо прийняття принципів рівності та інклюзії.

Автором виокремлена ключова проблема інклюзії у вищій освіті – досягнення стабільності у її забезпеченні. Автор вважає, що досягти стабільності можливо через реалізацію таких кроків: рівноправний вступ абітурієнта з особливими потребами, ефективне навчання в інклюзивному освітньому просторі з набуттям повноцінного набору фахових компетентностей та можливості реалізувати набуті фахові елементи в професійній діяльності.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, вища освіта, інклюзивність, заклад вищої освіти, університет, здобувачі освіти з особливими потребами, інклюзивне навчання, освітнє середовище, рівність та доступність в освіті.

Вступ. Сучасний соціокультурний простір відзначається новими ціннісними орієнтирами розвитку освітнього середовища. Однак пріоритетні напрями розвитку освіти визначаються культурно-історичним досвідом. Кожна спільнота на певному етапі розвитку формулює специфічні характеристики функціонування системи освіти на всіх рівнях. У попередніх епохах освітній поступ (особливо у кластері університетського виміру) в цивілізаційному розумінні пов'язувався з кількісними показниками освіченості, раціоналізацією навчального процесу, технологізацією освіти, просвітницькою місією. Усі ці фактори поступово сприяли формуванню цілісності парадигми вищої освіти як у концептуальному, так і в людиновимірному значенні.

Період утвердження Суспільства 4.0, а з ним і концепції Освіти 4.0, визначив нову філософію цієї галузі. Аксиологічні принципи розвитку, які є стержневими для Освіти 4.0, передбачають упорядкування інституційних і

функціональних вимірів цієї сфери діяльності. Фактично філософія освіти в сучасному розумінні передбачає поєднання ефективності та різноманітності (Fuentes, Zelaya & Madsen, 2021). А початок ХХІ століття остаточно утвердив концепцію людиноцентричності й інклюзивності в розвинених суспільствах демократичних країн Європи та Америки. Україна сьогодні також активно імплемтує принципи інклюзії в різних кластерах суспільного життя. Найбільші успіхи тут показує система загальної середньої освіти. У вищій школі запровадження інклюзивності лише починається. Активності цьому процесу надає збільшення кількості осіб з особливими потребами, котрі потенційно можуть виступати замовниками освітніх послуг на рівні вищої школи. Суспільний запит викликає посилення уваги до проблеми забезпечення рівного безбар'єрного доступу до вищої освіти кожному її здобувачу.

Аналіз наукових праць із порушеного питання показує, що інклюзивність у вищій освіті набуває все більшої актуальності і стає об'єктом уваги на державному рівні і в наукових

дослідженнях. Вже прийнято перші документи, що регламентують інклюзивне навчання у закладах вищої освіти, описано та презентовано перший успішний досвід упровадження інклюзивної форми навчання у ЗВО.

Наприклад, у монографії (Г. Давиденко (Ред.), 2018) «Інклюзивне навчання: основні принципи та дієві технології» колективом науковців ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» розглянуто проблеми організації інклюзивного навчання осіб з інвалідністю в умовах інклюзивного простору, зокрема питання організації супроводу студентів з особливими освітніми потребами, сучасні підходи до організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти, проблеми інклюзивної компетентності викладачів ЗВО.

Тенденцій розвитку вищої школи в кластері інтеграційних процесів нашого суспільства до європейського простору, перспектив розвитку вітчизняної вищої освіти та надання освітніх послуг в умовах інклюзії торкається у своїй публікації Д. Супрун (2021). Науковиця говорить про необхідність збільшення ініціативи в питаннях інклюзії та інтернаціоналізації вищої освіти, звернення уваги на зв'язок цих процесів та розкриття можливостей співпраці на їх основі.

Доступність спеціальних цифрових сервісів та інструментів для осіб з особливими потребами і вдосконалення стандартів такої доступності стали предметом дослідження у монографії Г. Давиденко (2023). Окрім загальних питань, дослідниця аналізує базовий стандарт цифрової доступності ДСТУ EN 301 549:2022 «Інформаційні технології. Вимоги до доступності продуктів і послуг ІКТ» в ракурсі інклюзії і узагальнює зарубіжні напрацювання, імплементуючи їх у методичні рекомендації з формування цифрової грамотності здобувачів вищої освіти з особливими потребами, що є важливим в емпіриці розбудови інклюзивного освітнього простору закладу вищої освіти.

Про цілі розвитку інклюзії у вищій освіті в умовах війни та труднощі її упровадження йде мова у статті О. Отич та О. Оржель (2023). Автори дослідили зміст проекту Національної стратегії

розвитку інклюзивного навчання на 2023-2030 роки, проаналізували стратегічні та операційні цілі, зазначені у стратегії, дослідили співвідношення загальних цілей інклюзивного навчання з інклюзією у системі вищої освіти й дійшли висновку про їхню повну відповідність.

Розглянуті вище та інші публікації з теми інклюзії у вищій школі спонукають до більш глибокого осмислення проблеми та означення базису запровадження інклюзії в університетах України. Отже, **метою статті** є розкриття філософсько-суспільного виміру інклюзивності у вищій освіті та огляд еволюції розвинених суспільств у цьому питанні.

Методи дослідження: аналіз нормативних документів та наукових робіт, пов'язаних з темою дослідження, дозволив нам зібрати та систематизувати інформацію, щоб підкреслити специфіку впровадження стратегій інклюзивної освіти у вищу школу; аналіз попередніх досліджень та міжнародної правової бази сприяв розгляду інклюзивних підходів у вищій освіті різних країн; метод систематизації та узагальнення теоретичних положень дозволив визначити шляхи та стратегії розвитку інклюзії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Виклад основних результатів проведеного дослідження.

Міжнародна спільнота цивілізованого світу наприкінці ХХ століття декларувала потребу в забезпеченні рівності, доступності та безперервності освіти протягом багатьох десятиліть повоєнного періоду. Низка нормативно-правових декларацій засвідчила прагнення світового співтовариства унеможливити будь-які прояви дискримінації чи нерівності. Такими документами стали:

- Конвенція з подолання дискримінації в освіті (1960 р.);
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації у ставленні до жінок (1979);
- Міжнародна конвенція про охорону прав усіх трудящих мігрантів і членів їхніх сімей (1990);
- Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994).

Своєрідним підсумком правової активності міжнародної спільноти в питанні інклюзії в освіті варто вважати Конвенцію про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005), у якій наголошується на соціокультурній характеристиці рівноправності. Відбулося поєднання глобального розуміння потреби в інклюзивній вищій освіті та практичної її реалізації в локальному розвиненому західному суспільстві. Узагальнила такі тенденції Конвенція про права людей з інвалідністю (2006 р.), у якій зазначається константа – «забезпечення інклюзивної освіти на всіх рівнях і навчання впродовж усього життя». У ній також наголошується на недопущенні виключення через інвалідність із системи загальної освіти, а дітей з інвалідністю – із системи початкової, обов'язкової початкової або середньої освіти. І нарешті, у Калійських зобов'язаннях (2019 р.) передбачена повна залученість і доступ до освіти всіх дітей, молоді та дорослих; повага до різноманіття; визнання неможливості будь-яких форми дискримінації.

Загалом важливо усвідомити, що навіть декларативність намірів означених міжнародних документів доволі чітко та зрозуміло висвітлює проблему інклюзивності в системі вищої освіти. І оскільки для цієї царини поняття якості є фундаментальним поряд із кількісними показниками освітньої активності, то порушення питання в нормативно-правовому контексті підкреслює серйозність намірів світової спільноти щодо неприпустимості дискримінації та необхідності інтеграції людей з особливими потребами в освітній простір вищої школи. Демократичні цінності, які ґрунтуються на принципах верховенства права та дотримання прав і свобод громадян, унеможливають ігнорування проблеми доступності вищої освіти для всіх людей без винятків.

Зрозуміло, що подібна актуалізація інклюзивності стала можливою завдяки чинникам, які забезпечили високий рівень розвитку системи освіти загалом. Складно не погодитися з тезами про те, що при системних труднощах розвитку галузі питання інклюзивної освіти не є першочерговим. Тому розвиток інклюзивної освіти нерозривно пов'язується з високим рівнем

добробуту спільноти, у якій цей формат має змогу реалізуватися. Так високорозвинені країни, лідери цивілізаційного поступу, постали в авангарді утвердження інклюзивної університетської освіти. Тут доречно проаналізувати приклад США та Великобританії щодо переорієнтації системи вищої освіти до принципів інклюзивності. Перехід від сегрегаційної моделі суперечив економічним вигодам, проте демократично-гуманістичні цінності розпочали поступово домінувати в суспільній свідомості.

У 60-х роках ХХ століття Університет Берклі (Каліфорнія, США) став фактично флагманом переходу від сегрегаційної моделі до інклюзивної. Соціально-політична турбулентність в Сполучених Штатах Америки, пов'язана з війною у В'єтнамі, загострила суспільні процеси всередині країни. Цей період ознаменувався активізацією боротьби за права та свободи, які вивели концепти рівності та справедливості на новий екзистенційний вимір.

Один з таких рухів Rolling Quads був організований студентами з інвалідністю, які навчалися в університеті Берклі в Каліфорнії. Ініціатори, яких масово підтримала громадськість, порушили проблему патерналістської практики управління університетом загалом і Каліфорнійським відділом реабілітації зокрема. У подальшому невеликий осередок активістів за кілька років розширився до організації захисту прав інвалідів у системі освіти та в країні загалом (Danforth, 2018).

Ед Робертс у 1962 році був єдиним студентом університету, який пересувався в інвалідному візку. Всі корпуси університетського кампусу були абсолютно не пристосовані до пересування людини з інвалідністю. Студент навіть був змушений проживати в приміщенні на території сусідньої лікарні, щоб мати можливість хоч якогось комфортного проживання. Водночас цілеспрямованість Еда Робертса не залишилася поза увагою громадськості та засобів масової інформації.

Надихнувшись прикладом студента з особливими потребами, який попри всі перепони успішно продовжував навчання, усе більше студентів з інвалідністю вступали до університету Берклі в Каліфорнії. У 1967 році в університеті

навчалось вже 12 студентів з інвалідністю, які й організували рух Rolling Quads. У 1972 році ці студенти органічно влилися в громадський рух штату Каліфорнія та сформували Центр незалежного життя (TheCIL) – некомерційну організацію, яка досі займається питаннями освітньої рівності в університеті Берклі (Jimenez, 2021).

Якщо абстрагуватися від суспільно-політичного аспекту діяльності цього громадського руху, то варто виокремити практичні положення, які стосувалися освітніх трансформацій і стали основою «Програми для студентів з обмеженими можливостями (DSP)» (Berkeley Disabled Students' Program, n. d.). Зокрема наголошувалося, що принцип рівності в освіті є фундаментальним та безальтернативним в діяльності організації, тому допомога надається не лише студентам з інвалідністю чи особливими потребами, а всім студентам, які потенційно стикаються з дискримінацією. Таким чином підкреслювалася унікальність різноманітності в освітньому університетському просторі, який позиціонувався як стійка запорука стабільності та прогресивності суспільного розвитку.

Зрозуміло, що подібна практика інклюзії була скоріше проявом суспільно-політичної волі розвиненої спільноти в прагненні досягти рівноправності в освіті, проте перші зарахування студентів з особливими потребами стали стартом масштабної політики запровадження інклюзивності в систему вищої освіти. Пізніше, переконавшись в ефективності такої моделі, її почали поступово впроваджувати й решта держав, навіть не маючи на те потужних можливостей.

Відповідно постала потреба у проведенні низки реформ (не лише в освіті (Ainscow, Slee & Best, 2019), але й у соціальній сфері, економіці, суспільно-політичному устрої), які здатні сформувати чинники, що уможливають реалізацію імплементації інклюзії на практичному рівні. Інклюзивна освіта відіграла в цьому процесі одну з ключових ролей. Послідовне утвердження рівності учасників освітнього процесу в індивідуальній та суспільній свідомості стало наслідком практичного прикладу верховенства цінностей права та справедливості, які чітко

встановлювалися і дотримувалися в освітніх системах. Філософія інклюзивності дуже тісно переплелася з філософією справедливості та рівності.

Викладене вище демонструє, що друга половина ХХ століття та початок ХХІ століття продемонстрували цілеспрямовану політику та світоглядно-ментальну готовність розвинених суспільств подолати дискримінаційні прояви в освітній сфері за ознаками стану фізичного здоров'я, раси чи національності.

У ХХІ столітті тенденція до рівності в освіті отримала суттєву підтримку в контексті демографічного виміру. У дослідженні освітнього простору США, яке провели Copeland & Tarver (2020), вказується, що статистика чисельності населення штатів стрімко змінюється в бік зростання афроамериканців, латиноамериканців та американських індіанців. Це сформувало підґрунтя для кардинально нового рівня масштабів отримання вищої освіти здобувачами зі спільнот, які історично не були залучені до університетської системи.

З іншого боку, збільшення кількісних показників інклюзивної освіти у вищій школі вплинуло на якісні показники освітньої активності студентів: у США показник серед випускників коледжів (афро-американців, латиноамериканців та американських індіанців), які в подальшому здобули ступінь бакалавра, сягає 14% (Levesque, 2018), що характеризує відносно низький рівень прагнення до набуття висококваліфікованих фахових компетентностей. Проведене в Італії дослідження продемонструвало, що ймовірність відсіву студентів, які позиціонуються як учасники інклюзивного навчання варіюється від 10 до 70% (Contini & Salza, 2020), що свідчить про високу турбулентність інклюзивної освіти в університетах.

Водночас це свідчить про те, що інклюзивна вища освіта не знижує встановлені стандарти фахових компетентностей, які надають студенту статус дипломованого спеціаліста (бакалавра чи магістра). Тому деякі здобувачі освіти з особливими потребами, усвідомлюючи особисті труднощі з навчанням чи втратою мотивації до навчання, припиняють (чи тимчасово призупиняють) освітній процес.

У цьому контексті завдання забезпечення інклюзивності освітньої системи вищої школи змінюється і полягає в тому, щоб мінімізувати фактори, які негативно впливають на освітню активність студента та можуть потенційно перешкоджати йому здобути відповідний фаховий рівень.

Проте, якщо причина низької успішності залежить від студента, а не від зовнішніх обставин, це не повинно компенсуватися особливими умовами при оцінюванні. Стандарти вищої освіти повинні дотримуватися безальтернативно, що, в свою чергу, є показником справедливості та рівності в освітній системі.

Тобто заклад вищої освіти, освітня спільнота, громадськість – всі повинні працювати для ключового параметру інклюзивної освіти: створення належних умов для навчального процесу усім його учасникам. Однакові умови для навчання, побуту, дозвілля та індивідуального розвитку в університетському середовищі є фундаментальним принципом філософії інклюзивності освіти у вищій школі.

Зрозуміло, що ключовою проблемою інклюзивної вищої освіти в наші дні є досягнення стабільності цього складника освітньої активності. На нашу думку, алгоритм довершеності організації інклюзивного навчання в закладі вищої освіти полягає в таких кроках:

1) рівноправний вступ абітурієнта з особливими потребами чи особливим освітнім статусом;

2) ефективне навчання в інклюзивному освітньому просторі з набуттям повноцінного набору фахових компетентностей;

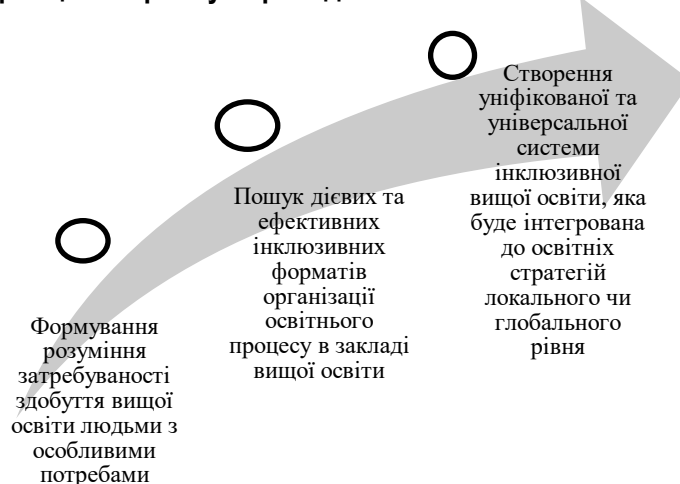
3) можливості реалізувати набуті фахові елементи в професійній діяльності на робочому місці.

Інклюзивна форма здобуття освіти в університеті безпосередньо залежить від соціокультурного розвитку спільноти загалом, рівня освітнього поступу та матеріально-технічного арсеналу забезпечення галузі. При формуванні світоглядно-ментального усвідомлення затребуваності інклюзії в системі вищої освіти відбувається утвердження ініціатив щодо її практичного застосування. Далі здійснюється підготовка ресурсів для практичної реалізації формату інклюзивного навчання. Зрештою, забезпечується синергія змісту і формату в контексті парадигми інклюзивності освіти в конкретному закладі та в системі вищої школи загалом.

У цьому алгоритмі відбувається гармонізація прагнень і побажань з одного боку та можливостей і трансформацій з іншого. Цільове призначення інклюзивного підходу до навчання залишається незмінним, водночас чітко визначається послідовність активності та залученості всіх учасників освітнього процесу щодо впровадження принципів інклюзивності в системі вищої школи. Теперішній суспільний поступ отримав своєрідну векторну спрямованість, яка ґрунтується на дотриманні чітких алгоритмів інклюзивності у закладі вищої освіти (фіг. 1).

Фігура 1

Вектор трансформації алгоритму впровадження інклюзивної освіти в університеті

Джерело: власна розробка автора

Світоглядно-ментальне підґрунтя дозволяє сформувати суспільну думку, пріоритетом якої є забезпечення освітою кожного громадянина, що свідчить про високий рівень розвитку громадянського виміру. На основі таких переконань формується організаційно-інституційне забезпечення діяльності закладів вищої освіти щодо питання організації інклюзивного простору в своїх стінах.

У світлі викладеного хочемо особливо наголосити, що філософія впровадження інклюзивності у вищій освіті ґрунтується на принципі «першого кроку», який доволі складно зробити, зважаючи на невизначеність та очевидну алогічність у співвідношенні сил і засобів, які витрачаються, та потенційного кінцевого результату. Посилює цю суперечність і специфіка вищої освіти, яка, на відміну від початкової та середньої освіти, не має статусу фундаментальної та обов'язкової для здобувача.

За таких умов інклюзивність, як це не парадоксально, набуває статусу ексклюзивності й ознак привілейованості. Зрозуміло, що такі невідповідності потребують корекції та узгодження.

Беручи до уваги стан справ у суспільстві, власний потенціал, готовність учасників освітнього процесу, заклад вищої освіти має розробляти власну інклюзивну стратегію, яка передбачає належне практично-освітнє забезпечення навчання студентів з особливими потребами.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Як свідчить здійснений огляд суспільного поступу і практики інклюзивності у закладах вищої освіти, перші кроки щодо досягнення рівноправності та безбар'єрності потребують різного рівня ресурсів для впровадження. Якщо розглядається етнічний, расовий, мовний, релігійний, гендерний чи культурний вимір інклюзивності, то тут актуалізується переважно питання суспільно-політичної волі без потреби залучення додаткових масштабних ресурсів. Інклюзивна вища освіта для людей з особливими потребами, пов'язаними зі станом здоров'я, відзначається затратністю в організаційних, фінансово-економічних чи

ресурсних аспектах. Тому очевидно, що гетерогенність інклюзивної форми навчання у закладах вищої освіти характеризується вираженою різноманітністю в контексті організації, ресурсів тощо.

Зауважимо, що філософія розглядає проблему інклюзивності значно глибше, не обмежуючись питанням класичного рівня доступності вищої освіти. Адже пізнавально-освітня активність, необхідна для здобування вищої освіти, може бути обмеженою для людини з низки різних причин: фізіологічних, ментальних, організаційно-логістичних, соціокультурних. Відповідно філософія інклюзивності у системі вищої освіти враховує два ключові фактори: інституційно-організаційний (здатність на державному, приватному чи суспільному рівні створювати інклюзивний простір у закладі вищої освіти); людиновимірний (індивідуальне й суспільне сприйняття ідеї інклюзивності як фундаментальної та безальтернативної гуманістичної та демократичної цінності). Отже, ідеальним маршрутом для особи з особливими потребами у досягненні вищої освіти є такий: рівноправний вступ на навчання у ЗВО – ефективне навчання – професійна діяльність за фахом. Він може бути реалізований лише за умови трансформації української вищої освіти у векторі інклюзії, як це відбувалося в інших розвинених суспільствах. Ця трансформація має пройти певний шлях у таких послідовних кроках: усвідомлення затребуваності вищої освіти особами з особливими потребами – пошук прийнятних дієвих форматів організації інклюзивного освітнього простору ЗВО – створення універсальної системи інклюзивної вищої освіти (уніфікованих підходів), на базисі якої університети формуватимуть власні освітні інклюзивні простори.

Філософське осмислення взаємозв'язку суспільного поступу та формування інклюзивної вищої освіти приводить нас до її розуміння як синергії суспільного, освітнього та соціального виміру. Подальше дослідження проблеми буде зосереджено на освітньому та соціальному кластерах у їхній взаємоузгодженості.

Література

- Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація. *Вінниця: ТОВ «ТВОРИ»*. 2023. 240 с. DOI : <https://doi.org/10.58521/978-617-552-348-3-2023-236>
- Інклюзивне навчання: основні принципи та дієві технології: [монографія] / Колектив авторів; відп. ред. Г. В. Давиденко. *Вінниця: ТОВ «ТВОРИ»*. 2018. 216 с.
- Конвенція з подолання дискримінації в освіті. (1960). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (Дата перегляду 26.02.2024)
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. (1979). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (Дата перегляду 26.02.2024)
- Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. (2005). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (Дата перегляду 26.02.2024)
- Конвенція про права осіб з інвалідністю. (2006). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (Дата перегляду 26.02.2024)
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. (1965). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (Дата перегляду 26.02.2024)
- Міжнародна конвенція про охорону прав усіх трудящих мігрантів та членів їхніх сімей. (1990). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_j82#Text (Дата перегляду 26.02.2024)
- Міжнародний форум з інклюзії та відповідних можливостей в освіті. (2019) URL : <https://www.unesco.org/en/inclusion-education?fbclid=IwAR3qPeTLgdAtMOmAILAMoc3Ax0KvZ263kZ1wnEm3qPCNOwI8k4S0xTnFVM0> (Дата перегляду 26.02.2024)
- Супрун М., Шевченко Ю. Побудова інклюзивного, інноваційного, соціально згуртованого суспільства в ракурсі інтеграції до європейського науково-освітнього простору. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Вип. 18. 2021. С. 166–181 DOI : <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18.184>
- Ainscow M., Slee R., Best M. Editorial: the Salamanca Statement: 25 years on. *International Journal of Inclusive Education*, 2019. 23(7–8), 671–676. DOI : <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1622800>
- Berkeley Disabled Students' Program. (n. d.). URL : <https://dsp.berkeley.edu/home> (Дата перегляду 26.02.2024)
- Contini D., Salsa G. Too few university graduates. Inclusiveness and efficiency of the Italian higher education system. *Socio-Economic Planning Sciences*, 2020. 71, 100803. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.seps.2020.100803>
- Copeland K., Tarver E. N. (Diversity, Equity, and Inclusiveness in Higher Education. In J. Freeman, C. Keller, & R. Cambiano (Eds.), *Higher Education Response to Exponential Societal Shifts* 2020. pp. 313–329. DOI : <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-2410-7.ch015>
- Danforth S. Becoming the Rolling Quads: Disability Politics at the University of California, Berkeley, in the 1960s. *History of Education Quarterly*, 2018. 58(4), 506–536. DOI : <https://doi.org/10.1017/heq.2018.29>
- Fuentes M. A., Zelaya D. G., Madsen J. W. Rethinking the course syllabus: Considerations for promoting equity, diversity, and inclusion. *Teaching of Psychology*, 2021. 48(1), 69–79. DOI : <https://doi.org/10.1177/0098628320959979>
- Jimenez D. V. Disability Rights Movement Highlights. 2021. URL : <https://life.berkeley.edu/disability-rights-movement-highlights/> (Дата перегляду 26.02.2024)
- Levesque E. Improving community college completion rates by addressing structural and motivational barriers. 2018. URL : <https://www.brookings.edu/articles/community-college-completion-rates-structural-and-motivational-barriers/> (Дата перегляду 26.02.2024)

Otych O., Orzhel O. Inclusion in Higher Education Under Wartime: National Level of Regulation and Strategic Development Goals. *Problems of Education*, 2023. 2(99), 60–71. DOI : <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-99.2023.04>

References

- Ainscow, M., Slee, R., & Best, M. (2019). Editorial: the Salamanca Statement: 25 years on. *International Journal of Inclusive Education*, 23(7–8), 671–676. <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1622800> (eng).
- Berkeley Disabled Students' Program. (n. d.). <https://dsp.berkeley.edu/home> (eng).
- Contini, D., & Salsa, G. (2020). Too few university graduates. Inclusiveness and efficiency of the Italian higher education system. *Socio-Economic Planning Sciences*, 71, 100803. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2020.100803> (eng)
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. (1979). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (ukr)
- Convention on the Elimination of Discrimination in Education. (1960). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (ukr)
- Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. (2005). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (ukr)
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (2006). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (ukr)
- Copeland, K., & Tarver, E. N. (2020). Diversity, Equity, and Inclusiveness in Higher Education. In J. Freeman, C. Keller, & R. Cambiano (Eds.), *Higher Education Response to Exponential Societal Shifts* 313–329. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-2410-7.ch015> (eng).
- Danforth, S. (2018). Becoming the Rolling Quads: Disability Politics at the University of California, Berkeley, in the 1960s. *History of Education Quarterly*, 58(4), 506–536 <https://doi.org/10.1017/heq.2018.29> (eng)
- Davydenko, G. (2023). Digital inclusion and accessibility: social digitization : TVORY. <https://doi.org/10.58521/978-617-552-348-3-2023-236> (ukr)
- Davydenko, G. (Ed.) (2018). Inclusive education: basic principles and effective technologies : TVORY (ukr)
- Fuentes, M. A., Zelaya, D. G., & Madsen, J. W. (2021). Rethinking the course syllabus: Considerations for promoting equity, diversity, and inclusion. *Teaching of Psychology*, 48(1), 69–79. <https://doi.org/10.1177/0098628320959979> (eng)
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. (1965). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (ukr)
- International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. (1990). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_j82#Text (ukr)
- International Forum on Inclusion and Equitable Opportunities in Education. (2019). <https://www.unesco.org/en/inclusion-education?fbclid=IwAR3qPeTLgdAtMOMAILAMoc3Ax0KvZ263kZ1wnEm3qPCNOwI8k4S0xTnFVM0> (ukr)
- Jimenez, D. V. (2021). *Disability Rights Movement Highlights*. Retrieved from <https://life.berkeley.edu/disability-rights-movement-highlights/> (eng)
- Levesque, E. (2018). Improving community college completion rates by addressing structural and motivational barriers. <https://www.brookings.edu/articles/community-college-completion-rates-structural-and-motivational-barriers/> (eng)
- Otych, O., & Orzhel, O. (2023). Inclusion in Higher Education Under Wartime: National Level of Regulation and Strategic Development Goals. *Problems of Education*, 2(99), 60-71 <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-99.2023.04> (eng)

Suprun, M., Suprun, D. & Shevchenko, Yu. (2021). Building an inclusive, innovative, socially cohesive society in the course of integration into the European scientific and educational space. *Education of persons with special needs: ways of development*. Vol. 18. 166–181 <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18.184> (ukr).

INCLUSION IN HIGHER EDUCATION: PHILOSOPHICAL AND SOCIAL CONTEXT

Liudmila Nikolenko, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy and Special Education; Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine, e-mail : lnikolenko1@gmail.com

The article analyses the problem of implementing inclusion in higher education in various developed countries. The author reviews the main international declarative and legal documents that form the basis for the implementation of the principles of inclusion in society in general and in the educational sector in particular. The author traces the connection between changes in public consciousness and activities of higher education institutions in the respective countries with regard to the adoption of the principles of equality and inclusion. It has been found that the implementation of the principles of inclusion in higher education is possible in societies with a high level of community well-being, as evidenced by the higher education systems of highly developed countries that are at the forefront of promoting inclusive university education. That is, inclusive practice in higher education, which is not a compulsory educational level, is developing thanks to social activism and support from government institutions. In fact, the task of the university is to provide a favourable inclusive educational space for a student with special needs. The author draws attention to the fact that promoting an inclusive form of education in a higher education institution should not impair the quality of educational services and limit the level of professional competencies acquired by a person with special needs.

The author identifies the key problem of inclusion in higher education - achieving stability in its provision. The author believes that this stability can be achieved through the implementation of the following steps: equal admission of an applicant with special needs; effective training in an inclusive educational space with the acquisition of a full set of professional competencies and the ability to implement the acquired professional elements in professional activities. In the author's opinion, the current progress on the part of Ukrainian society has received a peculiar vector sequence: formation of an understanding of the demand for higher education for people with special needs; search for effective and efficient inclusive formats for organising the educational process in a higher education institution; creation of a unified and universal system of inclusive higher education, which will be integrated into the local educational strategies of a particular higher education institution. This algorithm harmonises the aspirations and wishes of a person with special needs and the capabilities and transformations of the university.

Keywords: *inclusion, inclusive education, higher education, inclusiveness, institution of higher education, university, students with special needs, inclusive education, educational environment, equality and accessibility in education.*

*Стаття надійшла до редакції / Received 04.03.2024
Прийнята до друку / Accepted 08.04.2024
Унікальність тексту 94,2 % (Unicheck ID1016182660)
© Ніколенко Людмила Миколаївна, 2024*